

Наталія Ципляк

Студентські заворушення у Чернігівській духовній семінарії в 1905-1907 рр.

Чернігівська духовна семінарія, яка проіснувала майже півтора століття давала можливість своїм випускникам займати церковнослужительські місця та вчительські посади, а також продовжувати навчання у духовних і світських вищих навчальних закладах. Семінарія була не лише духовним навчальним закладом, а й своєрідним науковим та культурним осередком Чернігівщини. Незважаючи на певну ізольованість від зовнішнього світу, її вихованці взяли активну участь у революційних подіях 1905-1907 рр.

Слід зауважити, що порушена проблема не була предметом спеціального дослідження. Існує низка розвідок, присвячених студентському руху 1905-1907 рр., автори яких лише принагідно торкалися подій у Чернігівській духовній семінарії. Так, у студії Б.Тітлінова “Молодежь и революция” йдеться про зародження революційного руху серед вихованців середніх та духовних навчальних закладів Російської імперії.¹ Першому Всеросійському студентському страйку присвячена розвідка В.Соломонова “Об участии Московского студенчества в первой Всероссийской студенческой забастовке 1899 г.”² У статті Т.Леонтьєвої “Быт, нравы и поведение семинаристов в начале XX ст.” порушено деякі питання, що зумовлювали наростання протиурядових настроїв у духовних навчальних закладах тієї доби.³ Історії учнівського руху присвячено дослідження Г.Шкловського “Ученическое движение 1905 г. на Черниговщине”, в якому наведено відомості про заворушення в семінарії та інших навчальних закладах регіону.⁴ Стаття В.Мурашка “Забастовка 1905 р. в Чернігівській семінарії” містить стислий опис подій, що відбувались в семінарії під час заворушень у 1905 р.⁵ У неопублікованому нарисі колишніх вихованців семінарії І.Подвойського та А.Комарова “К истории революционного движения среди учащихся

Черниговской духовной семинарии”, яка зберігається в Державному архіві Чернігівської області, використано спогади семінаристів, про заворушення 1905-1907 рр.⁶

Наша розвідка написана на основі аналізу архівних джерел, що зберігаються у Державному архіві Чернігівської області та Російському державному історичному архіві.⁷ Використані також матеріали періодичних видань цього періоду, зокрема “Черниговских епархиальных известий”, що містять дані про тимчасове закриття семінарії.⁸

Заворушення в Чернігівській духовній семінарії були зумовлені усім попереднім розвитком цього навчального закладу. Відомо, що ще у 1899 р. у духовних семінаріях поширювались заклики до масових виступів з метою домогтись для семінаристів права вступу до університетів. Напружена ситуація в країні вплинула на семінаристів, але заворушення в семінарії мали особливі причини. Як зауважив Б.Тітлінов, “ни в одной школе не было столько волнений, сколько в духовных семинариях, особенно в 1890-1900 гг.”⁹ Ще одним важливим поштовхом для розвитку семінарського руху був загальний студентський страйк, який розпочався у Петербурзькому університеті й прокотився країною у лютому 1899 р.¹⁰ Св.Синод 1 червня 1899 р. видав постанову, згідно якої епархіальне керівництво мало вплинути на батьків і зобов’язати їх контролювати поведінку семінаристів. Дозволялось негайно закривати навчальні заклади, якщо участь у виступах братимуть усі класи, або припиняти заняття у тих класах, де вони спалахнуть. Усі вихованці закритих класів мали бути негайно відраховані з семінарії. Відновити можна було лише тих вихованців, яких визнають благонадійними за умови, що кожен з них дасть письмове зобов’язання виконувати усі встановлені в семінарії правила. У 1902 р. Св.Синод знову звернув увагу на засоби боротьби із заворушеннями і наголосив на негайному виключенні призвідців з семінарій.¹¹ Звітуючи Синоду за 1901-1902 навчальний рік, ректор семінарії К.Єфремов визнав, що настрій вихованців “був дещо збудженим”. Під впливом агітації, яку проводили у Чернігові вихованці вищих навчальних закладів, семінаристи 17 березня склали

звернення з такими вимогами: збільшення кількості годин зі загальноосвітніх дисциплін, можливість вступу до усіх університетів після закінчення чотирьох класів семінарії, дозвіл учнівських зібрань, читання усіх книг та газет, дозволених цензурою. Але ніяких наслідків це звернення не мало.¹² Слід також згадати, що в грудні 1901 р. міністр внутрішніх справ видав постанову про заборону газетам та журналам друкувати будь-які відомості про заворушення у духовних навчальних закладах.¹³

Організованого характеру семінарський рух набув лише наприкінці 90-х рр., а найвищого розмаху досягнув у 1905-1906 р., коли з 57 семінарій були закриті 44, у тому числі й Чернігівська.¹⁴

Як згадує І.П.Львов, який натовді викладав у Чернігівській духовній семінарії, “мне было известно, что, действительно, в тогдашней России было движение общесеминарское, руководимое каким-то центром из активных представителей духовных семинарий. Это движение началось ещё за год или за два до Революции 1905 г. первое время проходило под знаком коренной учебной реформы с требованием расширения программ по учебным предметам общеобразовательного цикла, дабы дать семинаристам возможность по окончанию четырёх классов, на общих основаниях, поступать и учиться в светских высших учебных заведениях разного типа и профиля.”¹⁵

У суботу 22 січня 1905 р. після богослужіння та вечері чималий гурт учнів вийшов з їдальні й попрямував до гардеробу, але знайшов його зачиненим. Вважаючи, що закриття гардеробу було здійснено за наказом інспектора, щоб запобігти відлученням вихованців з гуртожитку після богослужіння, вони розбили кілька ламп та віконниць. Присутні в їдальні помічник інспектора та наглядач, вийшовши у коридор, у темряві не змогли побачити ініціаторів заворушень, а чули лише масове незадоволення вихованців. Про заворушення помічник інспектора М.Корнієвський негайно доповів ректору. Тим часом вихованці піднялися на другий поверх і почали гасити лампи. Під час розмови ректора з інспектором з'явився черговий

наглядач В.Фесіков і доповів, що в семінарії “почались заворушення, вихованці б’ють лампи в коридорах, б’ють скло в коридорах та вимагають до себе інспектора”. Зважаючи на дуже збуджений стан вихованців, ректор порадив інспектору не виходити до них, а вирішив поговорити з ними сам. Але розмовляти з натовпом було неможливо, й усі зусилля ректора заспокоїти вихованців не дали результату. З класних коридорів натовп вихованців з вигуками попрямував до переходу в інший корпус, де на верхньому поверсі знаходились спальні кімнати вихованців старших класів. Під час переходу верхнім коридором було розбито кілька віконниць у спальнях, а також частково виламані перила сходин. Розбивши кілька ламп у нижньому коридорі, група вихованців намагалася вдертися до квартири інспектора, але, не досягнувши своєї мети, з галасом зникла. Близько одинадцятої години заворушення припинилися, й усі семінаристи розійшлися по своїх кімнатах. Наступного дня, у неділю, усі вихованці були на богослужінні в церкві й поводитись спокійно. Але після літургії незадоволення знову почало зростати. Намагання інспектора поговорити з вихованцями в актовому залі не мали успіху. Близько дванадцятої години учні зібралися в актовому залі, куди запросили ректора, і запропонували йому прийняти “Петицію від вихованців Чернігівської духовної семінарії”. Петиція складалася з 3 частин: педагогічної, виховної та економічної. У першій частині семінаристи вимагали заміни викладачів, які не задовольняли їх. Друга частина була присвячена відносинам між викладачами і вихованцями. Останні вимагали належної поваги до себе, а також надання більшої самостійності у використанні вільного часу. У третій частині йшлося про покращення харчування та одягу. Ректор не міг не прийняти петицію, але відразу пояснив семінаристам, що більша частина висунутих вимог, особливо щодо звільнення деяких викладачів семінарії, безумовно не підлягає обговоренню, бо є виключно прерогативою Св.Синоду. Такі ж роз’яснення були зроблено вихованцям і духівником семінарії та деякими з членів інспекції. Вихованці, мабуть, зрозуміли неможливість виконання своїх вимог і заспокоїлись. Під час бесіди з ними з’ясувалося, що вони особливо прагнули послаблення наказу

Св.Синоду стосовно заборони післяобідніх відпусток. Вважаючи, що ситуація досить серйозна, ректор вирішив повідомити поліцію, що події можуть мати своє продовження. О п'ятій годині вечора до семінарії з'явився загін поліції, але невдовзі залишив територію семінарії, оскільки вихованці заспокоїлись і дали обіцянку не продовжувати заворушення. Наступного дня, 24 січня, вони з'явилися на заняття, і порядок ніхто не порушував.¹⁶

Аналізуючи на педагогічному зібранні події 22 січня, викладачі прийшли до висновку, що заворушення були спровоковані закриттям гардеробу. Вихованці зрозуміли це як заборону виходити з семінарії увечері. Петиція семінаристів була складена без попередньої підготовки, вже після початку заворушень. Було прийнято рішення негайно доповісти про студентські заворушення єпархіальному начальству. Семінарською корпорацією було складено лист до батьків із закликом переконати їх не брати участі у масових виступах.¹⁷ Через тиждень почались заворушення у Чернігівській та Ніжинській чоловічих гімназіях, Ніжинському технічному училищі й тамтешньому історико-філологічному інституті.¹⁸

Д.Тихомиров, який за розпорядженням Учебного Комітету Св.Синоду 24 березня – 7 квітня 1905 р. здійснив ревізію семінарії, прийшов до таких висновків: хоча заворушення і мали загальні причини, в житті семінарії для них існують певні передумови. Семінаристи вказували на те, що викладачі недостатньо пояснюють новий матеріал, викладання ведеться лише по підручниках, і тому у них немає ніякого інтересу до навчання. Вивчивши думку семінаристів, ревізор наголосив на тому, що, хоча у викладанні деяких вчителів дійсно наявні певні недоліки, вони можуть бути лише приводом, а не головною причиною заворушень. Вістря незадоволення було спрямовано проти інспектора, який стримував “свободу” семінаристів, а інші вимоги були додані пізніше.¹⁹ Д.Тихомиров виділив також загальні причини заворушень, які були притаманні не лише Чернігівській семінарії. Це, по-перше, двоякість семінарської освіти (підготовка до служіння церкві та проходження загальноосвітнього курсу навчання), тому семінарія часто розглядалася як

перехідна ланка до здобуття вищої освіти. По-друге, становість духовної школи. По-третє, її невідповідність вимогам часу. До цього слід також додати сувору дисципліну і постійний нагляд за вихованцями.²⁰

На засіданні Учебного Комітету, що відбулось 27 липня 1905 р., розглядаючи доповідь Д.І.Тихомирова, було виділено ще одну причину заворушень – бідність учнівської бібліотеки. Ще раз було наголошено на тому, що дуже гостро постало питання про відпустки семінаристів до міста. Це було пов'язано, зокрема, з тим, що в 1905-1906 навчальному році вихованці перейшли з приватних квартир до гуртожитку, який розміщувався у новому корпусі семінарії.

Вихованці припинили заворушення на таких умовах: ніяких покарань, свобода відпусток з 17.00 до 20.30, послаблення вимог з боку викладачів та інспекції.²¹

Винуватці заворушень залишились офіційно не з'ясованими. І.П.Львов наголошує на тому, що прізвища призвідців були відомі, але ніхто з них не постраждав. Особливо активну участь брали вихованці п'ятого класу – Архип Красновський та Семен Куриленко.²²

У березні 1905 р. ректор наголошував на тому, що вихованці до активних дій більше не вдаються, але залишаються досить збудженими. Потенційних призвідців інспекція знала, але спрямовані проти них дії могли викликати нові заворушення, тому за ними було встановлено нагляд. Жандарми також знали прізвища лідерів, але не квапились притягати їх до відповідальності.²³

Восени 1905 р. у страйковому русі, хвиля якого знову прокотилася країною, знову взяли участь вихованці Чернігівської духовної семінарії. Відомо, що існувала навіть загальна програма дій на осінь 1905 р.: кожна семінарська громада мала подати петицію місцевому начальству для подальшої передачі до Синоду, а потім страйкувати з метою задоволення вимог. За таким сценарієм 7 жовтня почались заворушення у Чернігівській духовній семінарії. Шляхом голосування 290 вихованців проти 30 (21 утримались) вирішили припинити заняття, поки не задовольнять їхні вимоги. У поданій на ім'я

ректора петиції семінаристи вимагали права вступу до вищих навчальних закладів після закінчення семінарії незалежно від розряду без вступних іспитів, за винятком технічних вищих навчальних закладів.²⁴ На вимогу ректора припинити заворушення, семінаристи відповіли відмовою.²⁵ Деякі семінаристи пішли до інших навчальних закладів міста із закликом припинити навчання, але проникнути їм вдалося лише до Єпархіального жіночого училища. Семінарія була закрита відповідно до розпорядження Синоду: “если ученики прекращают занятия, надобно всех распустить и закрыть семинарию. Петиции не принимаются. Допущение в университеты давно разрешено Синодом, но университеты не принимают”. Відтоді семінарія перебувала під постійним наглядом губернського жандармського управління.²⁶

Поодинокі виступи траплялись і надалі. Так, у лютому 1907 р. один з учнів шостого класу запропонував відзначити 20 лютого як день відкриття російського парламенту, не йти на заняття, а вирушити до інших навчальних закладів міста. Заняття в семінарії були зірвані, але проникнути до інших закладів не вдалося. Цього разу семінарію закрито не було. У 1907-1908 навчальному році семінарію спіткала ще одна ревізія.²⁷

Слід зауважити, що причинами заворушень зазвичай були незначні події: недоброякісна їжа, зайвий іспит, додаткове завдання. Було вироблено і тактику проведення заворушень – вони починались у місцях найбільшого зосередження вихованців: їдальні, класі, бібліотеці; семінаристи починали тупотіти ногами, а увечорі гасили лампи та били скло.

Чого ж домоглися семінаристи? Докорінна реформа духовної освіти так і не відбулась, якщо не рахувати збільшення кількості годин на світські предмети і впровадження в навчальний план французької або німецької мови. Раніше семінаристам дозволялося вступати на всі факультети Томського, Юр'ївського та Варшавського університетів, в Петербурзький університет (факультет східних мов), Лазаревський (в Москві) та Владивостокський інститути східних мов та Ярославський юридичний ліцей, але тільки після закінчення шести класів по першому розряду, по другому розряду – лише до ветеринарних

та комерційних інститутів. З 1906 р. дозволялося також вступати до Харківського та Казанського університетів після закінчення чотирьох класів. І лише з 1915 р. семінаристам було дозволено вступати до усіх вищих навчальних закладів країни після закінчення чотирьох класів.²⁸

-
1. Титлинов Б.В. Молодёжь и революция. – Л., 1925. – С.166.
 2. Соломонов В.А. Об участии Московского студенчества в первой Всероссийской студенческой забастовке 1899 г. // Вестник Московского университета. Серия 8. История. – 1994. – №2. – С. 26-31.
 3. Леонтьева Т.Г. Быт, нравы, и поведение семинаристов в начале XX в. // Революция и человек. – М., 1997. – С.20-38.
 4. Шкловский Г. Ученическое движение 1905 г. на Черниговщине // Летопись революции. – 1925. – №4. – С.60-73.
 5. Мурашко В. Забастовка 1905 р. в Чернігівській семінарії // Більшовик. – 1941. – №18. – С.4
 6. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). – Ф.Р-8860. – Оп.1. – Спр.155.
 7. Див: Російський державний історичний архів у Санкт-Петербурзі (далі – РДІА). – Ф.802; ДАЧО. – Ф.Р-1495; Р-8860.
 8. Черниговские епархиальные известия. – 1905. – № 23. – Часть неофициальная. – С.769-772.
 9. Титлинов Б.В. Молодёжь и революция. – Л., 1925. – С.11.
 10. Соломонов В.А. Об участии Московского студенчества в первой Всероссийской студенческой забастовке 1899 г. // Вестник Московского университета. Серия 8. История. – 1994. – №2. – С. 27.
 11. РДІА. – Ф.802. – Оп.16. – Спр.256. – Арк.43.
 12. РДІА. – Ф.802. – Оп.10. – Спр.63. – Арк.2-8.
 13. РДІА. – Ф.802. – Оп.16. – Спр.256. – Арк.46.
 14. Там само. – Арк.52.
 15. ДАЧО. – Ф.Р-1495. – Оп.1. – Спр.114. – Арк.6.
 16. РДІА. – Ф.802. – Оп.10. – Спр.52. – Арк.53-54.
 17. Там само. – Арк.56.
 18. Шкловский Г. Ученическое движение 1905 г. на Черниговщине // Летопись революции. – 1925. – №4. – С.64.
 19. РДІА. – Ф.802. – Оп.10. – Спр.52. – Арк.32.
 20. Тихомиров Д.И. О реформе духовной школы. – Спб., 1905. – С.6-8.
 21. РДІА. – Ф.802. – Оп.10. – Спр.52. – Арк.49.
 22. ДАЧО. – Ф.Р-8860. – Оп.1. – Спр.155. – Арк.16.
 23. РДІА. – Ф.802. – Оп.10. – Спр.52. – Арк.62.
 24. По поводу прекращения занятий в Черниговской духовной семинарии // Прибавление к Черниговским епархиальным известиям. – 1905. – №23. – С.772.
 25. Мурашко В. Забастовка 1905 р. в Чернігівській семінарії // Більшовик. – 1941. – №18. – С.4.
 26. ДАЧО. – Ф.Р-1495. – Оп.1. – Спр.114. – Арк.7.
 27. РДІА. – Ф.802. – Оп.10. – Спр.52. – Арк.122.
 28. Леонтьева Т.Г. Быт, нравы, и поведение семинаристов в начале XX в. // Революция и человек. – М., 1997. – С.33.

